

İKTİSAT TEORİSİNİN İKİNCİ KRİZİ*

John Robinson**

Çev.: Gülsün Gürkan YAY***

Bu tebliğin başlığı -iktisat teorisinin ikinci krizi- 1930'ların büyük çöküşü olan ilk krizle ilgilidir. Bu, yaşamımızdaki ikinci krizdir -daha önce başka krizler de olmuştu-. Daha ziyade, benim yaşamımdaki ikinci kriz olduğunu söylemeliyim. Bu aşırı kalabalık (throng of superfluous) iktisatçılar grubunu gördüğümde -kuşkusuz bu ifadeyi Shakespearyan anlamda kullanmıyorum- 1930'lardan beri mesleğin ne kadar gelişmiş olduğunu ve birinci krizde kaybedilen saygınlığa göre şimdi ikincisinde ne kadar fazla kayba uğrayacağımızı düşünüyorum.

Dünya büyük çöküşle sarsıldığında, Ortodoks düşünce ne durumdaydı? Her şeyden önce, 1929'un meşhur Hazine Görüşü (Treasury View) vardı. Amerika Birleşik Devletleri Wall Streetteki büyük tahvil piyasasında doruk noktasına ulaşmış uzun bir boom döneminin zevkini çıkarırken, Büyük Britanya ağır bir işsizlik çekmekteydi. İngiltere'nin durumu, Keynes'in sert bir şekilde *Mr. Winston Churchill'in Ekonomik Sonuçları* diye adlandırdığı, aşırı değerlenmiş bir döviz kurunda altın standardına geri dönüş politikalarıyla bozulmuştu. 1929'larda Lloyd George bayındırlık politikası seferberliğine başlıyordu; Keynes ise Hubert Henderson'la birlikte, yatırım ve tasarruf ilişkisi ile çarpan teorisini ilk kez ifade etmeye çalıştığı *Lloyd George Bunu Yapabilir mi?* adlı risaleyi yazdı. Lloyd George'un *Muhafazakâr Hükümeti* de cevap olarak, çeşitli bakanların sırasıyla

* "The Second Crisis of Economic Theory", *American Economic Review*, 62(2), 1972 Richard Ely Lecture.

** University of Cambridge and University of Waterloo.

*** Dr.; Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

konut, okul, yol gibi alanlarda para harcanmasına karşı olan tutumlarını ifade eden bir Resmi Broşür (White Paper) yayınladı. Churchill Maliye Bakanıydı ve ikinci bir kez deflasyonu ve sağlam finansmanı savunmak için kendini ortaya koyamazdı. Hazine konusunda fikir üretmek diğer bürokratlara bırakıldı. Onların çerçeveleri ise çok basitti. Yatırımların, tasarruflar tarafından idare edildiği düşüncesine dayanılıyordu. Hükümet bayındırlık işlerine harcamak üzere 100 milyon sterlin borçlanıyorsa, dış yatırımlarda 100 milyon sterlinlik azalma olacaktır. İhracat fazlası da buna uygun bir miktarda düşecektir. Toplamında bir değişme olmadan istihdamda bir transfer olacaktır. Buna çok fazla önem vermek doğru değildir. Sonuç olarak, Hazine (nin durumu) bazı şeyleri söylemeyi gerektiriyordu ve bu da onların söylemeyi düşündüğü şeydi. Bunun saygın bir tez olarak ortaya çıkması, kesinlikle bu dönemde bir devlet düşüncesinin belirtisiydi.

1932'de Profesör (şimdi Lord) Robbins İktisatı, kıt kaynakların alternatif kullanımlar arasında dağılımı olarak tanımlayan ünlü denemesini yayınladı. Kuşkusuz ki, bu uzun bir geleneğin açıklanışıydı, fakat yayın tarihi şanssızdı. Kitap çıktığında, İngiltere'de üç milyon işsiz vardı ve ABD'de gayri safi milli hasıla rakamları eski düzeylerinin yarısına düşmüştü. Kitabın, herhangi bir amaç için gereken tüm kaynakların çok kıt olduğu bir zamanda ortaya çıkması tam bir tesadüftü.

Çöküşe Ortodoksların temel tepkisi, ücretlerin çok yüksek olduğu fikriydi. Bu istatistiki iddialarla destekleniyordu. O günlerde, fiyatlar talep düşük olduğunda düşerdi; bu yüzden parasal ücret oranlarına göre fiyatlar, istihdamın daha yüksek olduğu dönemden daha düşük olurdu. Günümüzdekine benzer tarzda bir tezle, aynı ilişki, başka bir bağlamda bir sebep olarak gösterildi: İşsizliğin sadece, çok yüksek olan ücretlerden ileri geldiğini sağlam delillere dayanarak öne süren teori.

Chicago'da Hanri Simons, deprasyonunun iki nedeni olduğu fikrini savunuyordu. İlki, ücretlerin düşmesine imkan vermeyen işçi sendikalarının varlığıydı. Diğeri ise, ticari bankaların varlığıydı. Teori *real* ücretlerin düşmesini gerektiriyorken, sendikaların *parasal* ücretleri desteklediği gözlenmekteydi; fakat hiç kimse bu dönemde ücretlerin fiyatlar üzerindeki etkisini tartışmamıştı. Fiyatlar, parayla yapılacak birşey olarak algılandı. Bu, ticari bankaların daima para miktarını genişletmesinden ve Simons'un rahatsızlıkların temel nedeni olarak kabul ettiği sözleşmelere (contract) izin vermesinden dolayı böyleydi.

Bayındırlık faaliyetleri hakkındaki tartışma genişlerken, Profesör Robbins, Keynes'e karşı bir gösteri yapması için Viyana'dan Avusturya okulunun bir üyesini davet etti. Hayek'in London School'a giderken Cambridge'e yaptığı ziyareti çok iyi hatırlıyorum. O, teorisini açıkladı ve kara tahtayı üçgenlerle doldurdu. Daha sonra göreceğimiz gibi, onun tezi bütünüyle cari yatırım oranı ile toplam sermaye malları stokunun karıştırılmasından ibaretti. Fakat biz o zaman bu tezi değerlendiremedik. Genel eğilim, çöküşün tüketimden kaynaklandığı görünüşünü sergiliyordu. O dönemde, tasarrufların yatırımlara eşitlenmesini garanti eden çarpan kavramının açıklanmasıyla meşgul olan R.F. Kahn, şaşkın bir ses

tonuyla "yani, yarın dışarı çıkıp kendime yeni bir palto alırsam, bunun istihdamı arttıracak mı söylüyorsunuz?" diye sordu. Hayek tahtadaki üçgenleri işaret ederek "evet, fakat bunun niçin olduğunu açıklamak çok uzun bir matematiksel tartışmayı gerektirir" dedi.

Bu acınası karışıklık durumu, benim iktisat teorisinin ilk krizi dediğim şeydi.

Çöküşün nasıl ortaya çıktığını anlamak için, o dönemlerin atmosferine geri dönüp bakmak gerekir. 1914'ten önceki elli yıllık bir süre içinde, kurulmuş çeşitli okulların iktisatçıları tek bir doktrini büyük bir özgüven ve gururla öne sürmekteydiler. Bu, piyasa güçlerinin serbest hareketinin yararlı etkilerini belirten *birakınız yapınlar* (laisse-faire) doktriniydi. Özellikle İngilizce konuşan dünyada sadece serbest ticaret ve dengeli bütçeler, hükümet politikasını gerektiriyordu. İktisadi denge daima kendi kendini tesis edebilirdi. Bu doktrinler 1920'lerde hâlâ hakimdi.

1919'daki savaş sonrası atmosferi, 1945 sonrasında çok farklıydı. Son zamanlarda temel ilke *Bir Daha Asla!* idi. Tüm yeniden yapılanma planları ve yeni politikalar savaş öncesi durumun tekrarını önlemeyi amaçlıyordu. 1918'in ruh hali, geçmişe özlemli (nostaljiydi). 1914 öncesi dünya geriye dönülmesi arzu edilen normal durum olarak görünüyordu. Kuşkusuz ki bu yanıltıcı bir düştü. Tarihte normal dönem diye birşey yoktur. Normallik, iktisat ders kitaplarının hayalidir. Bir iktisatçı, normal bir duruma sahip gibi görünen bir model kurar. Modelinde normalliğin varlığını kanıtlamak için pek çok sıkıntıya katlanır. Dünyanın açık olarak mevcudiyeti, model için güçlü bir husus olarak kabul edilir. Fakat dünya bir normallik durumunda değildir. 19. yüzyılın dünyası normal olmuş olsaydı, 1914 ortaya çıkmayacaktı.

Bununla beraber, savaş sonrası sahnesinde normallik geçmişte kalmıştı. İktisatçıları ne kadar uğraşırsa uğraşınsınlar, gerçekte dünya hakkında çok şey bilmiyorlardı. Sadece kitaplarında olan şeyleri biliyorlardı. Kitaplarında da, sadece bir özel teşebbüs ekonomisi dengeye ve ayrıca optimum bir duruma eğilimlidir. Sorunlar, çoğunlukla özel çıkarlarının etkisi altında kalan ve dar görüşlü politikacılar tarafından yaratılıyordu. Onlar sadece serbest ticareti tesis etseler, altın standardını düzenleseler, bütçeyi dengeli tutsalar ve dengeyi kurmak için piyasa güçlerinin serbestçe hareket etmesine izin verseler, herşey tüm olası dünyaların en iyisinde, en mükemmele ulaşacaktı. Kuşkusuz, ihtiyatlı bir biçimde kuşkuvarı dile getiren dipnotlar vardı. Gerçekten, mesleğin daha yüksek düzeylerinde, mih-rabın gerisinde yüzlerini süren kahinlerin yarattığı atmosfere benzer bir durum vardı. Kendi aralarında, gerçekte böyle olmadığını kabul ediyorlardı. Fakat onların çömezleri, herşeyin harfi harfine gerçekleştiğine inanıyorlardı. Böylece, hiçkimse müdahale etmezse kendiliğinden kurulabilecek bir denge kavramına dayanan resmi bir düşünceyi biçimlendiriyorlardı.

Tam istihdam dengesinin sürdürülmesine doğal bir eğilimin olduğu görüşü (doktrini), 1930'larda piyasa ekonomisinin tam çöküşü tecrübesinden sonra yaşayamadı.

Bu krizin bitimi, Keynesyen devrim olarak bilinen şeyi ortaya çıkardı. Savaştan sonra ise Keynes de ortodoks hale geldi. Maalesef Keynesyen Ortodoxy yerleşmeye başlarken devrimci yanını terketti. Bu ikinci kriz değildir, hala ilk krizin bir parçasıdır.

Teori ve politika düzeylerinde Keynesyen devrimin bakış açısını düşünelim. Teorik açıdan, *GenelTeori*'nin temel gayesi, denge kozasını kırmak ve zaman içinde -dün ve yarın arasındaki fark- yaşanan hayatın doğasını incelemektir. İçinde yaşadığımız anda, geçmiş geriye döndürülemez ve gelecek de bilinemezdir.

Bu çok büyük bir şoktu. Ortodoxy bunu tekrar tam anlamıyla bir kozaya sarmayı başardı. Keynes "reel" ve "parasal" teori ayrımını ortadan kaldırmıştı. O, geleceğin belirsiz olduğu bir dünyada paranın ekonominin zorunlu bir özelliği olduğunu; parasal ve finansal kurumların "reel" ekonominin işleyişinde ne ölçüde rol oynadığını gösterdi. Şimdi, makro ve mikro teori arasında bir ayrım inşa edilmiştir. Axel Leijonhufvud, bir organizma uyumu analizinin, çok işlevli sorunları çözmekte yararlı olması gerektiğini vurguladı:

Ekonomide böyle değil. Biz 'Walrasyon' modeli birinci tip sorunlar için ve "Makro Modelleri" de ikinci tip sorunlar için kullanırız ve bu şizofrenik durumu, sonsuza kadar onunla beraber yaşamaya razı olduğumuz birşeymiş gibi benimseriz. Değer ve kaynak dağılımı teorisi, ekonomik faaliyetlerin nasıl koordine edildiğiyle ilgilidir. Makro teori ise koordinasyonların başarısızlıklarıyla ilgilidir.

-Bu çok özgün bir sorundur. Fakat bu iki tip modelin yapısı o kadar farklıdır ki Keynesyen Makro modellerin fiyat- teorik içeriğini ni damıtmak çok zordur (s. 25).

Keynes'in fiyat teorisi sistemi (bir Keynesyen'ininkinin tersine) kesinlikle Walras'inkine uymaz. Leijonhufvud, Walrasyon bir modelden (mezatçının olmadığı bir Walras sistemi) bir işsizlik teorisinin nasıl türetilebileceğini göstermek için kahramanca bir çaba sarfetti. Fakat bu gerçekte, tartışmanın temeli değildi. Walras ile Pigou'nun acaip bir karışımı, *GenelTeori*'nin yayınlanmasından sonra, ilk kez John Hicks tarafından harmanlanmıştı. Walras, Keynes'in getirdiği pek çok hususu -tarihsel zaman- analiz dışında bırakır. Keynes'in Walras hakkında, onun kendi döneminde pazarlığın fiyat teklif ve isteklerinin bağırlarak yapıldığı Paris Borsasından örnek alarak fikirlerini oluşturduğunu söylediğini hatırlıyorum. Bir menkul kıymetler piyasası stoklarla ilgili olduğu için böyle işleyebilir. Ama bir üretim akımına Walras'ı dahil etmek isteyen biri derhal çelişki içine düşer. Ya tüm gelecek zaman, bugün içinde kaybolur veya her birey, diğerleri onun ne yapacağı hakkında doğru öngöründe bulunurken, o da diğerleri hakkında doğru öngörüye sahip olur, bu suretle tez özgür irade ve kader sorunlarıyla karşı karşıya gelir. Bu, herhangi bir şekilde Keynes için kullanılamaz. Onun sorunu-

nun özü, belirsizliktir. O, Marshallyan bir kısa dönem analiziyle başlangıç yaptı. Bugün de bizler, geçmişte yaratılmış olan ticari kuruluşlar, iş gücü eğitimi ve sermaye donatımı stoku gibi kurumlara birlikte yaşıyoruz. Hepsinde kararlar, gelecek hakkındaki beklentiler temelinde alınır. Tasarrufların yatırımları yönettiği görüşü (Treasury View), yatırımların beklentilerin etkisi altında serbestçe dalgalanmakta olduğu ve böylece de gelir ve istihdamın sürekli olarak *ex post* tasarrufların, yatırımlara eşitlendiği seviyeye doğru itildiği gözlemleriyle yenilgiye uğratıldı.

Yeni mikro-makro teoride bu husus gözden kaçırılır. Basit bir aletle, Keynes'in tezinin tümü uykuya bırakılır. Kısa dönemde, tam istihdamda tasarrufların ne olacağını, bugünkü servet dağılımı ve farklı işlerin bugünkü kazanç oranları hiyerarşisi ile birlikte hesaplayıp, ardından bu gelir dağılımının oluşturduğu tasarruf seviyesini yeterli şekilde masedecek olan yatırımları düzenleyiniz. O zaman herşey yolunda demektir. Bu durumda yine tasarrufların yatırımları yönettiği denge dünyasına geri döneriz ve mikro teori de eski geleneklerine tekrar kayabilir.

Keynes, değer ve bölüşüm teorisıyla çok fazla ilgilenmemişti. Michel Kalecki, eksik rekabeti analize dahil ederek ve yatırımların kâr payları üzerinde etkisini vurgulayarak *Genel Teori*'nin daha anlaşılır bir versiyonunu üretti. Kalecki'nin versiyonu, bazı açılardan Keynes'inkinden çok daha genel bir teoriydi.

Keynes'i uyumaya bırakan yeni Ortodoks mikro teoride, tam rekabet ve optimum firmalar geri gelir ve Yeni Sanayi devletinin tüm problemleri analiz dışına atılır. Çok uluslu şirketlerdeki büyük güç yoğunlaşmasının milli istihdam politikaları çağını sona erdirdiği bu kritik dönemde, ders kitapları hâlâ tam rekabet piyasasındaki firmaların cesameti üzerindeki sınırı belirten U biçimli eğrileri gösteriyor.

Bu, ikinci kriz ortaya çıkmadan önce asla çözülememiş olan ilk krizin bütünüdür.

Keynes'in para teorisi de kaybolmuştur. Bu teorinin temeli, veri bir kısa dönemde, yatırım planlarının kâr beklentilerinin ışığı altında oluştuğuydu. Fon arzı bu planlar üzerinde etkiye sahiptir. Ucuz para yatırımı daha kolay hale getirir. Benim düşünceme göre, Keynes faiz oranlarının etkisini daha fazla önemsiyordu, fakat bu her durumda bir etkiye sahip olan kâr beklentilerine göre faiz oranlarıydı. Ekonomi, her halükârda daima dengedeysse, beklentilerin yeri nerededir?

En garip olan husus ise, fiyatların olmadığı, tasarrufların yatırımları yönettiği, tam istihdamın reel ücret oranlarıyla garanti edildiği, geçmişle gelecek arasında farkın, "pelte" (malleable) sermayeyle elimine edildiği, böylece hataların daima telafi edildiği ve dengenin daima tesis edildiği tek mallı bir dünyanın model olarak kurulmasıydı; paraya bir değişim aracı, bir değer deposu ve bir likitide tercihi aracı olarak gereksinme ortadan kaldırıldığında, para devlet borçlarını finanse etmek için modele dahil edilir.

Kuşkusuz ki, tek malı dünyada reel ve parasal ücretler arasındaki fark ortaya çıkmaz ve "pelte" sermaye ile emek talebi, ücretler seviyesine bağlı olur. Böylece Simons'ın haklı olduğu tümüyle kanıtlanır. Böylece basit bir el çabukluğuyla zaman ortadan kaldırılır, Kalecki ihmal edilir ve denge teorisi bir kez daha tahta oturtulur.

Bu ilk krizin bütünüdür; fakat aynı zamanda ikinci krizin oluşmasına ve hazırlanmasına yardımcı olmaktadır.

Politik düzey açısından Keynesyen Devrim nedir? Kesinlikle son savaşın bitiminden sonraki yirmi beş yıl, ilk savaştan sonraki yirmi yıldan çok farklıdır. Bir ekonomide hükümetin "yüksek ve istikrarlı bir istihdam seviyesinden" sorumlu olduğu düşüncesi bir yeniliktir. Muhtemelen bu düşüncenin ortodoksi tarafından kabulü, işsizliğin planlanmış ekonomilerde ortaya çıkmadığı gerçeğinin görülmesinden ileri geliyordu. Özel sektör, kendi işçilerini önce kendisi savunmalıydı. Bunun nasıl yapılabildiğini göstermeyi vaadeden bir doktrin sevinçle karşılanıyordu.

Keynes hâkim ortodoksiye karşı yazıyor ve tartışıyor. Bazı şeylerin yapılabildiğini mutlaka onun öne sürmesi gerekirdi. Fakat Keynes, hükümetin istihdam politikası uygulamayı temel bir özellik olarak benimsemiş olduğu bir ekonominin işleyişini tanımlama fırsatına sahip değildi. O, istikrarı muhafaza etmekte parasal ve mali aleflerin yeterince güçlü olacağını ummadığı varsayımını dışarıda bıraktı; O, yatırımlar üzerinde genel bir sosyal kontrolün gerekli olacağına inandı. Bu hiçbir özel teşebbüs ekonomisinde görülmemiştir. Keynesyen politikalar olarak adlandırılan politikalar, resesyonlar ortaya çıktığında onunla mücadele edecek bir tedbirler serisi olmuştur. Bunun nasıl işleyeceği konusunda Kalecki, Keynes'den çok daha az iyimserdi. Devlet borçlanarak işsizliğin üstesinden gelebilirdi. Çok düşük işsizliklerle, endüstri yöneticileri fabrikalardaki disiplinin bozulduğunu ve fiyatların yükseldiğini farkederler.

Bu durumda, büyük teşebbüslerle rantiyeler arasında güçlü bir uzlaşma oluşturulur. Onlar muhtemelen bir iktisatçının, durumun açıkça bozuk olduğunu beyan etmesinden çok daha fazlasını anlayacaklardır. Tüm bu güçlerin, özellikle büyük teşebbüslerin baskısı, en büyük ihtimalle, devletin bütçe açıklarını kesmesini sağlayacak olan ortodoks politikaya geri dönüşü teşvik edecektir. Bunu bir çöküş izleyecektir.

Bu durumda, yeni bir seçim karanlıkta belirir ve işsizliği düzeltmek için yapılan baskılar tekrar güçlü şekilde ortaya çıkar. O (Kalecki), daha 1943'te savaş sonrasında ticari konjonktür dalgaları sorununun üstesinden geleceğimizi ve politik konjonktür dalgaları altında yaşayacağımızı öngörmüştü. Tam da şimdi, politik dalgalar, önceliklerden çok daha azılı bir biçim alacağına benziyor.

Keynesyen politikaların savunucuları, Keynes'in kapitalizmin istikrarsızlıklarına getirdiği tedavinin sadece yarısını kabul ettiler. O, üretim seviyesinin, veri teknolojik koşullar altında yatırım ve tüketimle nasıl belirleneceğini ta-

nımladı. O yine fiyatlar seviyesinin, parasal ücret oranları seviyesiyle nasıl belirleneceğini açıkladı. Geleneksel kurumlarda ve endüstriyel davranış ilişkilerinde herhangi bir değişiklik olmadıkça sürekli bir tam istihdam durumu muhafaza edilirse, karşı konulamaz bir enflasyon baskısının olacağını yeterince açık ifade etmişti. Amerika Birleşik Devletleri'nde, Keynes'deki bu hususun, her nedense, halının altına süpürüldüğünü düşünüyorum. Son yıllarda, Paranın Miktar Teorisi kadar gerçek dışı bir tezin olağanüstü şekilde moda haline geldiği görülüyor. Bu görüş, parasal açıdan genel fiyat seviyesi üzerindeki temel etkinin, parasal ücret oranları seviyesi olması ve herhangi bir anda ücret oranları seviyesinin de uzun bir geçmişte emek piyasasının koşullarına bağlı olarak belirlenen tarihsel bir tesadüf olması gerçeğinin kabulüne bir tepki olarak doğdu. Keynes'in ABD'de süpürülüp atılan görüşü, bir piyasa ekonomisinin denge ve akılcılık düşüncelerine önemli bir darbeydi.

İngiltere'de bu husus, fiyatları istikrarlı tutmaya yetecek bir işsizliği korumanın uygun olacağını öne süren yeni bir Hazine (Treasury) görüşüyle uyumlaştırıldı. Bu politikayı kabul edilebilir kılmak için, küçük bir işsizlik miktarının (diyelim % 3) kafi olacağını öne sürülmesi gerekiyordu. Meşhur Phillips Eğrisi bu görüş açısını desteklemek için kullanıldı. İstatistiksel olarak işsizliğin % 1 ve % 2 arasında değiştiği yıllardan sonra, % 3 oranı işçiler tarafından, özellikle bölgeler arasında eşit olarak dağılmadığı, bazı bölgelerde % 10 ve daha fazla olduğu için düşük kabul edilemezdi. Phillips Eğrisi gerçek yaşamdaki durumu sergilemeyi başaramadı. Fiyatlar işsizlikle birlikte yükseliyordu. Bu durumda, ani ve sert bir şekilde Keynes'in teorisinin ikinci kısmı kabul edilmiştir. Başkan Nixon endüstriyel ilişkilerde oyunun kurallarını değiştirmeye karar verir.

Bu, özel teşebbüs ekonomisi için büyük ve ani bir değişimdir; fakat şimdiye kadarki iktisat teorisine bağlantılı olduğu için de hâlâ ilk krizin bir parçasıdır: *Bırakınız yapınlar* doktrininin talep sorunu yüzünden yıkılışı.

İkinci kriz tamamen farklıdır. İlk kriz istihdam seviyesini dikkate almayan bir teorinin çöküşünden ileri geliyordu. İkinci kriz ise, istihdamın içeriğini açıklamayan bir teoriden kaynaklanıyor.

Keynes, devlet harcamalarının istihdamı arttıramayacağını öne süren hakim ortodoksiye karşı tartışıyordu. O, herşeyden önce bunun olabildiğini kanıtlamalıydı. Yatırımlardaki bir artışın tüketimi arttıracığını -daha fazla ücretin, yatırımının faydalı olup olmadığı kuşku götüren daha fazla bira ve daha fazla giyeceğe harcanacağını- göstermeliydi. O, reel gelirdeki ikincil bir artışın, ilk harcama amacından tamamıyla bağımsız olduğunu göstermeliydi. Ücretli insanlar, eğer yapacak hiçbir şey yoksa toprakta çukurlar kazsın ve sonra tekrar bunları doldursun.

Bu fikre aşırı bir ortodoks tepki vardı. Keynes'in tezinin bütün ağırlığı bu açık nokta üzerinde olmalıydı.

Savaş, Keynescilik için keskin bir ders oldu. Ortodoksi daha uzun süre ayağa kalkamazdı. Hükümetler, yüksek ve istikrarlı bir istihdam seviyesini koru-

ma sorumluluğunu kabul etti. O zaman iktisatçılar Keynes'i devraldılar ve yeni bir ortodoksiyi yükselttiler. Bir kere bir husus onaylanınca, sorun değiştirilmeliydi. Şimdi biz hepimiz devlet harcamalarının istihdamı muhafaza edebildiği konusunda anlaşıyorsak, harcamaların nelere yapılacağını tartışmalıydık. Keynes tabii ki, kimsenin çukur kazmasını ve sonra bunları doldurmasını istemedi. Keynes, otuz yıl veya daha uzun bir süre yatırımlar tam istihdam seviyesinde tutulabilirdiğinde, tüm sermaye teçhizatı ihtiyacının karşılanacağı, tüm mülk gelirlerinin ortadan kalkacağı, fakirliğin yok olacağı ve uygar bir yaşamın başlayacağı bir dünyanın düşünüyordu.

Fakat iktisatçılar onun tezini, savaştan önce kopmuş olduğu noktada durdurdular. İşsizlik ve düşük kârlar olduğu zaman hükümet bazı harcamalar yapmalıydı. Bildiğimiz gibi, yirmibeş yıl ciddi durgunluklardan bu politikalar izlenerek sakınıldı. Hükümetin harcama yapacağı en uygun alan ise, silahlar ve askeri gereçlerdi. Askeri-sınai kompleks bu görevi üstlendi. Soğuk savaşın ve birkaç sıcak savaşın istihdam sorununu çözmek için yarattığını varsaymayı makul bulmuyorum. Fakat kesinlikle böyle bir etkisi olmuştu. Sistem, sadece şirket kârlarını arttırmayı ve işçiye iş bulmayı desteklemiyordu; fakat aynı zamanda stagnasyona (durgunluğa) karşı bir tedbir olarak hükümetin borçlanmasını savunan iktisatçıları da destekliyordu. Askeri gücün aşırılığına yol açan ne kadar zorlayıcı etken varsa, savaşın bitiminden sonra hepsi fazlasıyla mevcuttu. Kesinlikle, sağlam para doktrini hâlâ geçerliliğini sürdürseydi, bu güçler böylesine rahat şekilde rol alamazlardı. Bütçe açıklarının zararlı olmadığına yöneticileri ikna edenler ve bütçe açıklarının yararlarını üstlenmeyi askeri-sınai komplekslere bırakanlar Keynesyen olarak adlandırıldı. Böylece Keynes'in o güzel düşü bir karabasana dönüştürüldü.

İsrafa ve kıyıma rağmen, yirmibeş yıl herhangi bir durgunluk olmadan iktisadi servette büyük bir artış oldu. Bu, özellikle kaynaklarını başlangıçta ordular için ayırmaya izin vermeyen ve tüm yatırımlarını verimli şekillerde kullanabilen ülkelerde böyleydi. Şimdi bu ülkeler, aşırı yüklenmiş ABD sanayini "haksız rekabet'le" tehdit ediyorlar. Fakat ABD'de bile kesinlikle servet arttı. Oyunun bitiminden sonra büyük bir güç olma çabasında aksayarak ilerleyen İngiltere'de bile servet arttı. Sosyalist ülkeler, tüketim toplumlarına gıpta etmeye başladılar. Tam istihdama yakın bir durumdaki kapitalizm, etkileyici bir görünümdeydi. Fakat servetteki büyüme, fakirlikte azalmayla aynı şey değildi. Evrensel bir şükran şarkısı büyümenin ödülü olarak yükseldi. Büyüme tüm problemleri çözecekti. Fakirlik hakkında rahatsızlığa düşmeye gerek yoktu. Büyüme alt kesimi yükseltecekti ve fakirlik fazla emek harcamadan ortadan kalkacaktı. Daha iyisini bilmeleri gereken iktisatçılar da aynı sese kapıldılar. İktisatçılar, herhangi bir toplumda, kabul edilebilir uygun yaşam standardının, toplumun elde ettiği ortalama olduğunu bilirlerdi (fakat herhalde unutmışlardı). Nüfusun yarısından çok daha fazlasının (daha düşük gelirli, daha çok sayıda olduklarından) mutlak tüketim seviyeleri ne olursa olsun, daima uygun standartların altında yaşadıkları doğal bir yasadır.

Tek sorun bu değildir. Büyümeyle sadece subjektif yoksulluğun üstesinden gelinememekle kalınmıyor, ayrıca mutlak fakirlik de onunla arttırılıyordu. Büyüme teknik ilerlemeyi gerektirir, teknik ilerleme ise kalifiye işgücüne daha fazla, eğitimsiz işgücüne ise daha az imkan sağlayarak, işgücünün birleşimini değiştirir, fakat belli nitelikleri elde etme fırsatları (birkaç istisnai kabiliyet hariç) onlara zaten sahip olan ailelerce kullanılır. Büyüme üst düzeyde devam ettiği için, gittikçe daha fazla aile alta doğru itilir. Servet artarken mutlak yoksulluk büyür. Eski "Bolluğun ortasında yoksulluk" deyişi, böylece yeni bir anlam kazanır.

Şu meşhur kirlenme problemine bakalım. Burada da yine iktisatçılar uyandırılmalıdır. Pigou'nun özel ve sosyal maliyetler arasında yapmış olduğu ayırım, onun tarafından, *birakınız yapsınlar*'ın cömertlik kuralına bir istisna olarak sunulmuştu. Bir anlık bir düşünme, istisnanın kural, kuralın da istisna olduğunu gösterir. Hangi endüstri, hangi müteşebbüs, faaliyetlerinin gerçek sosyal maliyetlerini hesaplarında gösterir? Tüketiciye nefes almak için hava ile kullanmak için motorlu araçlar arasında doğru bir seçim yapmasını öneren fiyatlama sistemi nerededir? İktisatçılar, olan biteni en son idrak edenlerdi ve kabul ettiklerinde de onu tekrar hasır altı etmeyi başardılar. Kolaylıkla "dışsallıklar" başlığı altına sokulabilecek birkaç küçük hususun dışında *birakınız yapsınlar* ve tüketici egemenliği hâlâ mutlaklı.

Bu sorunlar, kendi servetleriyle övünen ekonomilerde ortaya çıkar. Belki bu ülkelerin, bu sorunlar üzerine gerçekle bağlantısı olmayan çapraşık teoriler üreten bir iktisat mesleğinin lüksünü karşılamaya güçleri yetebilir. Fakat bu lüks, *birakınız yapsınlar* doktrini ve serbest piyasa güçlerini, içinde buldukları acıklı durumdan kurtulmak için bir araç olarak ithal eden gelişen dünya ülkeleri açısından çok pahalıdır.

Teorinin ikinci krizi zaten çok ilerlemiştir. Keynesyen devrimi büyük bir entellektüel başarı olarak kabul etmiyorum. Tersine, o çok geciktiği için bir trajedi idi. Keynes'in işsizliğin niçin ortaya çıktığını açıklamasından önce, Hitler işsizliğin nasıl tedavi edileceğini zaten bulmuştu. Bu dönemde de, sorunlarımızı tartışmaya başlamadan önce, reel durum bizi sıkıştırıyordu.

Bir krizin kesin belirtisi, aykırı düşüncelerin yaygınlık kazanmasıdır. Aykırı düşüncelerin, ortodoksinin başarısız olduğunu duyurmaya başlaması teorideki bir krizin ayırdedici özelliğidir. 1930'larda biz, başkan Roosevelt'i doların altın fiyatlarındaki yükselmenin, herşeyin fiyatını yükselteceğine ikna eden Warren ve Pearson ve Major Douglos gibi insanlara ve de sosyal itibara sahiptik. Aykırı sesler bir sorunun varlığını gördükleri için ortodoksiye tercih edilirler. Günümüzde ise, iktisatçıların gözünden kaçan sorunları ortaya çıkaran pek çok aykırı görüş var. Charles Reich, Amerika'nın bel ve çapayla tarlalara dönmesini öneriyor. J.W. Forrester, insanlığın bir yüzyıl içinde, kıtlık ve zehirlenmeyle yok olmaya doğru gittiğini belirten bir hesaplama yapıyor. Bizim güzide başkanımız John

Kenneth Galbraith* ise bu yıl işgal ettiği mevki düşünülürse aykırı olarak sınıflandırılmazsa da; gelecek yıl muhtemelen tüketici egemenliğine karşı gelenlerin dışında bırakılmaya daha fazla katlanamayacaktır. Aykırı sesler ve eleştiriler, ortodoks iktisatçıların herkesin acil ve tehlikeli olduğunu hissettiği büyük sorunları ihmal etmelerinden dolayı gelişirler.

Bütün mesele basit bir ihmalden ileri gelir: Keynes ortodoks hale geldiğinde onlar sorunu değiştirmeyi ve istihdamın ne olması gerektiğini tartışmayı unuttular.

Bu öncelikle kaynakların mallar arasında dağılımıyla ilgilidir, fakat aynı zamanda malların insanlar arasında bölüşümüyle de ilgilidir. Dağılım konusunda kuşkusuz ki, ortodoks ders kitaplarında pek çok şey vardır. Fakat onun ne anlama geldiğini tümüyle anlamak o kadar kolay değildir. Keynes gelecekteki uygarlık hakkında gördüğü düste kâr oranlarının düşeceği fikrine sahip olmasına rağmen, uzun dönem için bir bölüşüm teorisine gerek duymamıştı. Gelecekteki kâr beklentilerini analize soktuğunda da, sadece kısa dönemle ilgileniyordu. Ortodoks kâr teorisi neyi kavramaktadır? Yıllar önce Marksist iktisat üzerine küçük bir kitap yazmaya koyuldum; Marx'ın kâr teorisi üzerine bir bölüm yazdığım da, mukayese için ortodoks teori üzerinde de bir bölüm yazmayı düşündüm; bir yerde az çok birşey bulabilseydim şükredecektim. O zamandan beri araştırmakta ve soruşturmakta; fakat hâlâ onun ne olduğunu bulamadım. Sadece Marshall'ın faiz oranlarının "beklemenin bir ödülü" olduğunu ve "bekleme" nin sadece servet sahibi olma anlamına geldiğini belirttiği teorisine sahibiz. Bir insan "fili olarak mülk sahipliğini miras yoluyla, ya da ahlâki veya gayri ahlâki, yasal veya yasal olmayan diğer yollarla elde edebilirdi. Fakat bu mülkiyetini, derhal zevk elde etmek için tüketme gücüne sahipken bu zevki ertelemek yolunu seçerse, derhal elde edeceğine göre ertelenen zevkten elde ettiği fazlalık beklemenin bir ödülüdür" (1890, ss. 613-14). Kısacası, sermayesini ziyafet ve cümbüşlerde esip savurmaktan koruyan insan, ondan gelir elde etmeye devam edebilir, Bunun kesinlikle doğru olduğu kabul edilir, fakat bir bölüşüm teorisi olarak sadece bir kısır döngü ifade eder.

Yukarıdaki bölümü, Marshall'ın *İlkelerinin* ilk derlemesinden aktardım. Daha sonra O, "beklemeyi" sermayenin dağıtılmasını frenleme yerine, gelirin tüketilmesini frenleme anlamında tasarrufla karıştırdı (Bkz. 1961, ss. 642-43). Bu fikrin modern ortodoksde de kabul edilmiş olduğu görülür. Faiz oranları, servet sahiplerinin geleceği iskonto etmesiyle hesaplanır. Kuşkusuz ki, en fazla hane halkı tasarrufları sonradan harcanmak için saklanır. Marshall bunun yanlış bir açıklama biçimi olabileceğini kabul etmişti. Daha yüksek bir kazanç oranı, veri emekli aylığı almak için daha az tasarrufun gerekli olduğu anlamına gelir. Fakat ders kitaplarının gerektirdiği psikolojiye sahip olan ve bir servet artışından elde

* Galbraith, bu Lecture'in verildiği tarihte (1972'de) Amerikan İktisatçılar Derneğinin başkanıydı.

edilecek bir gelir artışına (faiz, kâr payı, kapitalist kazançları) karşı bugünkü harcama tercihinin ağırlık veren bazı tasarruf sahipleri olabilir. Peki o zaman ne olur? Her bir birey, kişisel subjektif iskonto oranını, piyasa faiz oranına eşitlediği noktaya kadar tasarruf yapmaya devam eder. Kendi iskonto oranıyla mukayese edebileceği bir piyasa faiz oranı olmalıdır. Fakat kuşkusuz bir kere tasarrufların yatırımı değil, yatırımların tasarrufları yönettiği yolundaki Keynesyen görüşü kabul ettiğimizde, herşey konunun dışında kalır.

Bu, milli gelirin emek ve mülkiyet arasında bölünüşüyle veya İngiliz vergi sisteminin tanımladığı gibi, kazanılmamış ve kazanılmış gelirler arasında bölünüşüyle ilgilidir. Ayrıca, farklı kazanılmış gelir kategorilerinin nisbi seviyeleri sorunu vardır. Burada, meşhur marjinal verimlilik teorisine sahibiz. Tam rekabette, bir işverenin; ürünün fiyatı ve maliyetini dikkate alarak, işçilerinin ona sağladığı marjinal ürünün *parasal* değerini, onlara ödemesi gereken parasal ücrete eşit kılabacak sayıda işçi çalıştıracığı varsayılır. O zaman, her emek türünün reel ücretinin, topluma sağladığı marjinal ürüne göre ölçüleceğine inanılır. İktisat profesörünün ücreti, onun topluma katkısıyla ölçülür; bir çöp toplayıcının ücreti de onun katkısı ölçer. Kuşkusuz bu, iktisat profesörü için çok rahatlatıcı bir doktrindir. Ama korkarım ki bu tez daha fazla kısır döngü içindedir. Ücretlerin kendisi hariç, marjinal ürünlerin herhangi bir ölçüsü yoktur.

Kısacası, biz bir bölüşüm teorisine sahip değiliz. İktisat biliminin aydınlatığı varsayılan insanların zihnini meşgul eden tüm bu konular üzerine söyleyecek hiçbirşeyimiz yok.

İkinci kriz, birincisiyle bağlantılıdır. Enflasyonsuz tam istihdama yakın bir dengeyi muhafaza etme sorununa bir çözüm olmadığı için ilk kriz çözülemedi. Enflasyon tecrübesi, mevcut bölüşümün benimsenmesini sağlayan gelenekleri yerle bir etti. Herkes, nispi kazançlarının ait olduğu grubun pazarlık gücüne bağlı olduğunu görebiliyordu. Profesörler, çöp toplayıcının kazancını tartıştıklarında, asabi ve evhamlı oluyorlardı. Günümüzde, mülkiyetten elde edilen gelirin, beklemenin ödülü değil; fakat iyi bir borsa tellahıyla çalışmanın ödülü olduğu yeterince açık hale gelmiştir. Bunun sonucunda, durum aniden değişir. Nispi kazançların artışında bir duraklama olduğunda, herkes olan durumunu koruyorsa ve bu durum ortaya çıktığında, gelirin emek ve mülkiyet arasında bölünüşü sürecekse, bu başarıdır. Fakat onun her zaman böyle başarılı olduğu görülmez. Bu daha ziyade, pazarlık gücünün dağılımına politik öğeler ekleyecektir. Muhtemelen bu serbest teşebbüs ekonomisinde bir kriz yaratacaktır. Ama ben bunun hakkında konuşmuyorum. Ben, mutlaka cevaplandırılması gereken sorular hakkında ikinci defadır iktisatçılar dışında hiçkimseye söyleyecek birşey bulamayan iktisat teorisinin iflasıyla ilgili konuşuyorum.

KAYNAKLAR

M. Kalecki; "Political Aspects of Full Employment", *Polit. Quart.*, Oct.-Dec.

1943, 14, 330; reprinted in *Selected Essays on the Dynamics of the Capitalist Economy 1933-1970*, Cambridge, 1971, 144.

A. Leijonhufvud; "Two Lectures on Keynes", *Contribution to Economic Theory* Inst. Econ. Affairs, Ocass. Paper 30, London 1969.

A. Marshall; *Principles of Economics*, Vol. I, 1st. ed., London 1890. Ayrıca bkz. 9th. ed., London 1961.